

világirodalomban), és elhárítjuk azt az információt, hogy a szerző, aki pszichológiával is foglalkozik, tulajdonképpen önmagáról ír (ezt nem szükséges tudnunk, a mű esztétikai értékét ez nem befolyásolhatja, és különben is: az írók így vagy úgy, de valamiképpen mindig önmagukról írnak) — elesik a „memoár” és a „pszichológiai esszé” ötlete. A *Széltenger* nem „legfőképpen” regény, hanem egyszerűen: *regény*. Mint ahogyan regény Semprun *Nagy utazás*-a is, amely — Vitányi könyvét olvasva — okvetlenül emlékezetünkbe idéződik. Nemcsak az emlékezve-tömörítő, a forradalmár-pszichét és a „szenvedés lélektanát” elemző módszer miatt, hanem is csupán a fogságbanlét alaphelyzet és a helytállás problémája folytán, hanem mert Vitányi könyve esztétikai igényességével is sugállja ezt az asszociációt.

Vitányi Iván regénye természetesen — éppen esztétikai igényessége következtében — elkerüli és kizárja az emlékiratok, börtönkrónikák és lágernaplók napról napra haladását, a kronológiai sorrendet. Nem mintha a hagyományos időrendiség eleve és föltétlenül valami igénytelen írói megoldás volna, hanem mert ami lényegeset Vitányi mondani akar, az természetéből eredően nem kötődik (legalábbis nem tapad szükségképpen) hagyományos kronológiához. Bármily kegyetlenül hangozhat, a verések és kínzások monoton egymásutánja mellékes mozzanat kell hogy legyen számára. (Egy helyütt kesernyés-ironikus módon játszik a kínzások hagyományos és újabb módozatainak számbavételével.)

A „kiszolgáltatottságban sem kiszolgáltatni magunkat” igazán emberi, egyetemes érvényű igénye kapcsolódik össze a forradalmár alkat ösztönös-racionális magatartásformáival a főszereplő gondolataiban és viselkedésében. Ezek a kérdések végső összefüggéseikben — okvetlenül háttérbe szorítják az izgalmas, hátborzongató cselekményt vagy a tárgyi dokumentálás igényét szem előtt tartó naplójelleget. A börtönben sínylődő ember látszólag rendszertelenül csapongó asszociációi valójában önmegerősítések: olyan emléanyagot hordanak össze sajátos törvényszerűséggel a régebbi és közelebbi múltból, amely segít a szenvedőnek megmaradni, hinni, kételeyenek úrrá lenni és fölényben maradni azokkal szemben, akiknek ki van szolgáltatva. Emögül csak néha föl villanó célzások, utalások jelzik a börtönélet eseményeit, a helyszín változását és az idő múlását.

Vitányi Iván regénye ezzel a megoldással emelkedik ki a fölszabadulás idejéről szóló szépirodalmi jellegű írások sorából. De nem érdekeltlen a szereplők egyes típusainak frappáns jellemzése sem (a „proféta”, az „elméleti”, a „bohém”-forradalmár stb.) ebben a műben. Nemcsak azért, mert ezek az egyéniségek a főszereplő számára önmaga körvonalazásához nyújtanak különböző mércéket, hanem önmagukban is. A kor jó ismerője rátalál a valódi nevükön meg nem nevezett szereplők között Kállai Gyula, Kodály Zoltán és mások arcára, vagy éppen a legutóbb sokat emlegetett „Görgey zászlóalj” történetének egy epizódjára is.

Az olvasó hálás lehet a szerzőnek, hogy — mint írja — hosszú idő után úgy döntött: közreadja művét. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

NACSAĐY JÓZSEF

SZÁNTÓ ERIKA: MEGMONDOD, KI VAGY?

Szántó Erika a mostanában „készülődő” írónemzedék tagja. Jelképes is lehet, hogy első novellás kötete — jelen vizsgálódásunk tárgya — egyidőben készült el azzal az antológiával, amely nemzedékének összképi bemutatására vállalkozott (*Naponta más 1969.*).

Novellás kötetének témacentrumában többnyire a „huszonévesek” életre eszmélő, sorsváltó problémái állnak. Az összefüggés e tekintetben nyilvánvaló: a problémaismereten túl a *problémaérzékenység* hozza mozgásba a témát, innen a leleplezni, felismerni akarás indulata és innen az ábrázolás kényszere is. E kötet novelláinak helyzetei, konfliktusai, mondhatjuk, a drámai sűrítettség állapotát jelzik:

végzős orvostanhallgató, aki karrierje és morális meggyőződése között kényszerül választásra (*A tűz természete*); fiatal kerámikusnő, akinek apró emberi meghunyászkodásai, előtte is nyilvánvaló módon, művészi munkáját, hitét sorvasztják (*Mit csinálnak télen a hobók?*); fiatal házaspár, akik között a hétköznapiak monoton örlése tépi az egymáshoz-egymásért kötődő szálakat (*A negyedik fal*)... Igaz gondok ezek, tényszerű konfliktusai egy nemzedék önmaga-keresésének, önmaga-próbálásának. Hiányérzetünk az ábrázolás, a művészi megjelenítés oldaláról jelentkezik. Tehát a döntő, az elhatároló oldalról, hiszen nem kevesebbről, mint a témafelvázolás legbensőbb emberi, művészi hiteléről van most már szó. A problémaérzékenység és ábrázoláskényszer fedezetéről tehát.

Szántó Erika többnyire a felületen közelít a korszerű kifejezésmód, írástechnika eszközeihez. Nyelvezetét oly fokon sterilizálja „köznapián hiteles problémaközlővé”, hogy dialógusai, helyzetképei alig jutnak túl a körvonalazó információn — a „konfliktushordozók” karakterformálására, a cselekvések belső reflexmozgásának a felderítésére már nem elegendők. Figurái — talán Nüszike és *A tűz természete* Katiján kívül — vázlatosak, színtelenek; alig-alig jutnak el az „életteliségnek” arra a megfelelő szintjére, amely képessé tenné őket a szituációteremtésre, a konfliktusos helyzetek pszichikai, árnyaló bizonyítására, több irányú mozgására. Láthatóan az emberi kapcsolatok elidegenüléseinek, megromlásainak észrevétlen mechanizmusa foglalkoztatja — ám a tüneti diagnózison a legtöbb esetben alig jut túl.

„Anna már átmászott a téglákon” — mert végérvényessé lett előtte, hogy az épülő új ház csupán az albrélet nyomorúságától váltaná meg öket férjével, Andrissal, az elhidegülés lelki nyomorúságától bevégeztetten nem. De honnan higgyük az elhidegülést? Elsősorban Annának és Andrisnak kellene elhinnünk; a cselekedeteinknek, a lelki mocnásaiknak, a karakterük ellentett formálódásának — hiszen az, hogy az elhidegülés tényét pusztán csak regisztrálják, beismerik, kevés (*A negyedik fal*).

„Nem tudta pontosan, hogy mit tartson magáról. Hogy miféle és mit akar” — hangzik el (*A tűz természete*) c. novellában Bán János állapotáról a tényszerű közlés. A közlés bizonytalanságról, tétovaságról tudósít. Ez a fiatalember csakugyan szembekerül a történet folyamán a felnőtség küszöbét jelző morális problémahelyzetekkel. Az események előrehaladtával azonban Bán János bizonytalanság érzését aligha lehet csupán a problémahelyzet felől bizonyítani. A novellában ez történik. Az események történnek és bekövetkeznek Bán Jánoson; Bán Jánosnak alkalmasint indulatos belső monológjai vannak ezekről az eseményekről, reagálásai azonban továbbra is tétovák maradnak, egészen odáig, amíg megkapja az áhított pesti állást egy klinikán; ha nem is ilyenformán, de valahogy ezt akarta. A másik véglet ugyanis, mint ordítja: „Marhának lenni, szent állatnak... Igen!” Az élet lehetőségeinek ez a kisarkított megfogalmazása valójában jellemző lehetne Bán Jánosra. „Lehetne”, mert alakjában tisztázatlan marad, hogy mit vél a „szent állat” létezésformáján, sőt az is, hogy mennyi a valóságos része a mindenképpen leértékelő morális kompromisszumban...

A társadalmi, de szubjektív kötéseitől is elmetszett állapotrajz fogalmazza kérdéseinket a *Tanúkihallgatás* c. novella kapcsán is. E novella hősnőjének csömörhangulata, kiábrándultsága legalább az anyja drámája erejéig magyarázott, indokolt. Csakhogy az író az ezúttal is kétségben hagy a lényegi kérdést illetően, tehát, hogy mennyi a lány szerepe ebben a drámában, milyen szubjektív reakciókat indít el benne ez a dráma. A történet ott ér véget, ahol valójában az adott élethelyzet mélyrétegi, motivációs munkáján lenne a sor. Bárhonnan is nézzük a kompozíciót: valahol a történet eleje-közepétáján...

Ha némiképp egyoldalúnak látszik az ábrázolás hiányosságainak felemlgetése — erre nem csupán az indulás fokozott jelentőségű alkalmá kötelez. De azoknak a művészi erényeknek az érdekében történik inkább, amelyek, ha egyelőre még halvány jelzések erejéig, de ott munkálnak e kötet szövetében. A *Nüszike avagy a sze-*

rencse gyermeke c. novellában Szántó Erika a pszichikai rezdülések aprólékos motiválásával teszi érzékletessé Nüszike történetét. A groteszk külsőségek mögött egy megszenvedett emberi sorsot villant fel, s remek kontraszthatással szerez hiteles művészi érvényt az idős úriasszony furcsán lebegő világának, az egyedi jelentésen túlmutató történetének.

S egynéhány áttetsző, leleményesen sűrített pillanatkép — mint a *Mit csinálnak télen a hobók?* befejező képsora; A *tűz természete* Katijának harmonikus oldódása a könyvtár csendjében — jelesen bizonyítják, hogy Szántó Erika az alkotófolyamatnak nemcsak a külsőségeit, de lázas görcseit is ismeri már. Valójában innen a bírálat keményebb hangja. Hogy a mélyebb látás, az írói eszköztár kiérlelt használatának e kötetben elvétett jelzései ne maradjanak meg az árnyaló motívumok terméketlen szintjén — de a megküzdött művészi kiteljesedés irányába munkáljanak tovább. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

MAJOROS JÓZSEF

TÓTH BÁLINT: NEHÉZ ÖRÖKSÉG

Költészete inspirációjában, tematikájában, metrumaiban, szóképeiben, felszínén és valamennyi rétegében makacsul és igényesen, kihívóan és magabiztosan tizenkilencedik századi. Rangjával *immanens* bírálatot provokál. Velünk összeszokott versélményeink százötven éves, rokon közegében érkezik hozzánk a kötet, melyben a származás és hivatástudat szerepe, az eredettől determinált egyén törvénybetöltő fontosságutudata vallomásértékű:

„Az én utamnak, mint a kő / megvan a külön esése / gyorsul, hogy múlik az idő / s nem tér le szélverésre” (*Mesterségünk kockázata*).

Anyai nagyapja kilépett pap és szabadkőműves. Apai fölmenői vadászok, juhászok, „mind kötetlen, természetben élő, föld nélküli és született szabad”, mondja az őskerelő invokációban. Szellemi és etnikai hovatartozását összegzi az Illyés Gyulának ajánlott *Ezüstkor*-ban. Puritán, de emelkedett klasszicizmusa a gyerekkori tájat, közelebről a Badacsony környékét, ember és táj kölcsönhatását, a szőlő- és kertművelők nemzedékeinek ezt a páratlan ragyogású telephelyét keretezi meghitt képsorokká.

Midőn vége a gyerekkornak, a Horatius- és Berzsenyi-hagyakozta ódavidág fenség- és életőtözete szétesik. A költő a felnőtté válás küszöbén túl az emlékezet legalsó geológiai rétegébe merül alá. Magáévá éli a végek vitézeinek harccá feszülő életét, tiszteleg az egri koponyák előtt. Érdemes halált akar, olyat, mint az övék. Ez a belső parancs, mint köteté záróciklusában látjuk, húsz év múlva ismét erkölcsi princípiummá emelkedik.

Vonul a *Krisztinavárosi körmenet*, az emberi szenvedés lemeztelenített menetoszlopa: elimbolyognak, akikre rárogyott a ház; el a belüket kezükben hordozók, tizenkét püspök oszt áldást és föltámadást. Történelmünk megy itt hátra és előre az időben, az 1526-os mohácsiak, a karóba húzottak, a vezér nélküli regiment. Az előadás andante ütemében monoton méltóság, a költő semmit se felejtett ki. Látomása talán a legnagyobb bazilika falaira se férne rá, kiér a kötetből is, mint a köréjük gipszelt vagy vésett keretből a templomi falképek. Nem a lét és tudat vergődik itt az elsőbbségi jogért, nem sarkított asszociációk adnak itt egymásnak — föl-fölbukfencezve — találkozt. Az élni vagy nem élni két széle csapódik össze, mert hiszen a karóba húzott húsát is megették, és azóta megszakítás nélkül rettenetes a szomjúság a szabadságra. Megváltást a krisztusi halálú Dózsa sem adhat. Megváltani csak azt lehet, aki önmagáért merész.

Az ábrázolás képszerű. A fogalmi következtetést nem a szerző, hanem az olvasó kodifikálja. A hagyományos és a mai költészet leveles indái azonos történelmi látás talajából, egyazon gyökérről, egymás által kiegészülve nyújtóznak föl. A versfolyam